KABUL INSTITUTE

پالیسي سند

غبرګولی ۱۴۰۵

له ټولني څخه پورته دولت

په یوه ټوټه ټوټه شوې ټولنه کې د کابل محوره حکومتدارۍ بیا ارزونه؛ شرایط، تناقضونه او د مشروع اقتدار په لور لار

AUTHOR: ATTAL SHAMS

اجرايي لنډيز:

د ۲۰۲۱ کال د اګست په میاشت کې د افغانستان د اسلامي جمهوریت سقوط لا هم په پراخه توګه په ناسم ډول تشریح کېږي. د سقوط وروسته غالب ادبیات دوه سیالې څرګندونې وړاندې کوي: دا چې متمرکز دولت جوړونه د افغانستان له ټوټه ټوټه، څو قومي ټولنې سره ناسازګاره وه؛ یا دا چې ستونزه د ناکافي تمرکز وه مرکزي واک سم ماډل و، خو هېڅکله عملي نه شو. دواړه د حقیقت یوه برخه رانغاړي، خو هېڅ یو یې بسنه نه کوي.

دا د د پالیسی سند دریېیم چوکاټ وړاندې کوي: مشروط تمرکز. مرکزي واک د افغانستان لپاره هم ممکن دی او هم اړین، خو یوازې د ځانګړو شرایطو لاندې د ځواک باوري انحصار، تدریجي مالي حاکمیت، او د ټولنیزریښنه لرونکو مشروعیتي جوړښتونو لکه دیني واک او دودیزې حکومتولۍ اداري یوځای کېدل. د دې بنسټونو پرته، تمرکز یوازې قانوني بڼه خپلوي، خو سیاسي محتوا نه ترلاسه کوي. دولت ځکه ناکام نه شو چې افغانانو مرکزي واک رد کړ، بلکې ځکه چې موجود واک استثماري و نه ساتندوی، مراجعتي و نه مدني، او له قانوني پلوه لوړې دعوې لرلې خو له اجبار پلوه تش و.

د پالیسۍ پایله روښانه ده: راتلونکي چوکاټونه باید له اداري ډیزاین څخه اداري تسلسل ته واوړي، له انتزاعي ماډلونو څخه سیاسي شرایطو ته، او له لنډ مهاله پروګرامونو څخه اوږد مهاله دولت جوړونې ته بدلون ومومي.

مهمې موندنې:

- **تشخیص:** د ۲۰۰۱ وروسته پروژه ځکه ناکامه نه شوه چې تمرکز ناسم هدف و، بلکې ځکه چې بنسټیز شرایط د ځواک جبري انحصار، مالي حاکمیت او د مشروعیت ادغام په جوړښتي ډول نه وو برابر شوي.

- **د غیرمتمرکزوالي تیوري:** محلي حکومتولي ځکه پاتې شوه چې مرکزي واک کمزوری و، نه دا چې غیرمتمرکزوالی مناسب ماډل دی. د سروې شواهد ښیي چې ۷۳٪ افغانانو قوي ملي حکومت غوره باله دا هغه ادعاوې مستقیم ردوي چې ګواکې فدرالیزم یا واک وېش د خلکو ریښتینې غوښتنې ته ځواب وایي.

- **د تمرکز تیوري:** د مرکزي واک قضیه له جوړښتي پلوه سمه ده، خو تحلیلي پلوه ناکافي ده کله چې ځواک، مالي سرچینې، مشروعیت او وخت د بنسټیزو شرطونو پر ځای یوازې د تطبیق جزئیات وګڼل شي.

- **مشروط تمرکز:** یو عملي چوکاټ باید د تمرکز/غیرتمرکز تر دوه‌ګوني بحث هاخوا ولاړ شي او هغه لومړني ټولنیز او جبري شرایط وپېژني چې پرته له هغو اداري تسلسل نه شي پیل کېدای.

- **مقایسوي شواهد:** تاجکستان او اندونیزیا دواړه ښیي چې مرکزي پیاوړتیا د غیرمتمرکزوالي نه مخکې راځي نه برعکس.

- **د پالیسۍ پایله:** راتلونکی تعامل لږ تر لږه د ۲۰-۲۵ کلونو چوکاټ ته اړتیا لري. د لنډ مهاله پروګرامونو منطق له تاریخي دولت جوړونې اړتیاوو سره په جوړښتي ډول ناسازګار دی.

پېژندنه:

د افغانستان د جمهوریت سقوط په بېلابېلو لارو تشریح شوی دی؛ د مشرتابه د ناکامۍ په توګه، د فساد پر ضد د مبارزې د هڅو د ناکامۍ په توګه، د نظامي انتقال د ناکامۍ په توګه، د نړیوالې ټولنې د ژمنې د کمېدو په توګه، یا یوازې د سیاسي ارادې د نشتوالي په توګه. له دې توضیحاتو څخه هېڅ یو بشپړ غلط نه دی. ټول نیمګړې دي. دا ښیي چې پروژه څنګه پای ته ورسېده، خو دا نه روښانه کوي چې ولې له پیل څخه پر داسې بنسټ ولاړه وه چې دا پای یې لا ډېر محتمل کاوه.

د ۲۰۰۱ وروسته پروژه د دولت جوړونه تر ډېره د ډیزاین مسئله وګڼله، نه د سیاسي جوړښت د رامنځته کېدو بهیر. غالب فرض دا و چې که یو اساسي قانون تدوین شي، وزارتونه جوړ شي، ملي اردو رامنځته شي، ټاکنې ترسره شي او خدمات پراخ شي، نو دولت به په تدریج سره ټینګ شي. دا فرض له پیله ډېر سطحي و. نهادونه په خپله اقتدار نه تولیدوي. اقتدار هغه څه دي چې نهادونو ته معنا ورکوي. د ۲۰۰۱ وروسته پروژې جوړونه له قدرت سره او ډیزاین له اقتدار سره ګډ کړل. د افغانستان د بیارغونې لپاره د امریکا د ځانګړې سرمفتش دفتر (SIGAR) اټکل کړی چې د ۲۰۰۲ څخه تر ۲۰۲۱ پورې د بیارغونې لپاره د لګول شویو ۱۴۵ میلیارده ډالرو له جملې څخه شاوخوا ۱۹ میلیارده ډالر د ضایع، فساد او ناوړه استفادې له امله له منځه تللي دي دا شمېر هغه ژوره ستونزه تر واقعي اندازې کمه ښیي: هغه پیسې چې په یو ساختاري متناقض دولت کې مصرف شي، د مقدار له توپیر پرته، هغه نشي ټینګولای.

اصلي تحلیلي پوښتنه دا نه ده چې افغانستان باید د تمرکز یا عدم تمرکز له لارې اداره شي. پوښتنه مشروطه ده: په کومو شرایطو کې مرکزي اقتدار مشروع، د عملي کېدو وړ او پایدار کېدای شي؟ د ۲۰۰۱ وروسته پروژه ځکه ناکامه نه شوه چې اهداف یې لوړ وو، بلکې ځکه ناکامه شوه چې تمرکز یې تعقیب کړ په داسې حال کې چې هغه شرایط یې برابر نه کړل چې له لارې یې تمرکز په واقعیت بدلېږي. مرکزي اقتدار ضروري دی، خو په خپله نه تحقق مومي.

دوه تیورۍ او مقایسوي ریکارډ:

د عدم تمرکز فرضیه له یوې معتبرې مشاهدې څخه پیلېږي. د افغانستان ټولنه له ډېر پخوا راهیسې د محلي حکومتدارۍ څو پوړیز شکلونه لري جرګې، شوراګانې، د خپلوانو پر بنسټ واک، دیني څېرې، او د شخړو عرفي حل لارې چې له عصري بوروکراتیک دولت څخه خپلواک فعالیت کوي. د مرتضویلي (۲۰۲۲) میداني څېړنه ښیي چې عرفي نهادونه نه یوازې د لسیزو جګړو په جریان کې ژوندي پاتې شوي، بلکې ځانونه یې داسې عیار کړي چې لا زیات مشورتي او ځواب ویونکي شي. د ۲۰۰۱ وروسته دولت دا جوړښتونه تر ډېره د لنډمهاله تدابیرو په توګه وکتل، نه د حکومتدارۍ د جوړوونکو عناصرو په توګه.

دا مشاهدې پیاوړې دي. خو د عدم تمرکز فرضیه یو بل ګام اخلي چې له تحلیلي پلوه کمزورۍ دی: د محلي واک د دوام له واقعیت څخه دا نتیجه اخلي چې افغانستان ذاتاً د تمرکز لپاره مناسب نه دی. دا استنتاج سم نه دی. د آسیا بنسټ د ۲۰۱۹ سروې چې په ټولو ۳۴ ولایتونو کې له ۱۷ زرو څخه زیاتو ګډونوالو سره ترسره شوې ښیي چې ۷۳ سلنه افغانان د ټولو قومي ډلو په منځ کې قوي ملي حکومت ته ترجیح ورکوي. محلي حکومتداري هر هغه ځای کې دوام کوي چې مرکزي واک کمزورۍ وي. دا مورډ ته د دولت د ضعف په اړه معلومات راکوي، نه دا چې عدم تمرکز د عصري دولت دندې پوره کولی شي. محلي نهادونه د دولت بدیل نه دي؛ بلکې هغه ټولنیز مواد دي چې له لارې یې یو پایدار دولت خپل ځان پراخولی شي.

د تمرکز فرضیه له جوړښتي پلوه سمه ده، خو له تحلیلي پلوه هغه وخت ناکافي کېږي چې قوه، مالیه او مشروعیت د تطبیق جزئیات وګڼل شي، نه بنسټیز شرطونه. مقایسوي شواهد د ترتیب په اړه ډېر روښانه دي. تاجکستان د کورنۍ جګړې وروسته د واک شریکولو له لارې د مرکزي واحدو نهادونو په چوکاټ کې تحکیم ته ورسېد، نه د قومي واکې له لارې د دولت د اقتدار شاخص له ۱۹۹۷ څخه تر ۲۰۰۷ پورې له ۰.۲۸ څخه ۰.۵۵ ته دوه چنده شو. اندونیزیا د سوهارتو وروسته یوازې د ۳۲ کلونو مرکزي نهاد جوړونې وروسته عدم تمرکز ته ولاړه؛ جاکارتا په ټول وخت کې مالي او امنیتي صلاحیتونه وساتل.

د اپارتاید وروسته سویلي افریقا وښودله چې قوي مرکزي دولت او د تنوع واقعي مدیریت سره همغږي دي د لیبرال دموکراسۍ شاخص یې تر ۲۰۰۴ پورې ۰.۶۵ ته ورسېد. په هر یوه کې مرکزي تحکیم د دوامدار عدم تمرکز څخه مخکې ترسره شو، نه برعکس. افغانستان له بریا څخه ځکه بې برخې نه شو چې ذاتاً غیرمتمرکز و؛ بلکې ځکه ناکام شو چې هغه شرایط چې له لارې یې مرکزي واک په واقعیت بدلېږي، په جوړښتي ډول نه وو برابر شوي.

د بن تړون او د تضاد جوړښت:

د ۲۰۰۱ کال د بن تړون د یو مرکزي دولت اداري چوکاټ رامنځته کړ، خو په عین حال کې یې داسې ځانګړتیاوې هم دننه کړې چې په عملي ډول یې مرکزي کېدل ډېر سخت کړل. پنځه بنسټیز تضادونه هغه څه وو چې وروسته یې د دولت بنیه وټاکله.

لومړی د زور موضوع وه. هغه مرکزي دولت چې د زور انحصار ونه لري، بشپړ دولت نه ګڼل کېږي. خو نوی افغان نظام وسلوال لوبغاړي تر کنټرول لاندې نه راوستل بلکې پکې شامل کړل. سیمه ییز قوماندانان، ملیشې او ګوندي شبکې د نوي نظم برخه شول. کله چې خلک له دولت سره د هغو کسانو له لارې مخ شول چې واک یې د ملیشې تاریخ یا محلي زور پورې تړلی و، د دولت بې طرف او قانوني حاکمیت زیانمن شو. د بهرنیو ځواکونو پر ملاتړ هم زیات تکیه موجوده وه: د جمهوري نظام د ډېرو کلونو لپاره، د دولت اصلي تضمین کوونکی افغان دولت نه بلکې نړیوال نظامي ځواک و چې دا خپله د ملي حاکمیت اعتبار کمزوری کاوه.

دوهم تضاد مالي خپلواکي وه. د نړیوال بانک معلومات ښیي چې د افغانستان د حکومت د بودجې له ۷۰ تر ۹۰ سلنه پورې د مرستو له لارې تمویل کېده. هغه حکومت چې تر ډېره له بهر تمویلېږي، خپل حساب ورکونه د خلکو پر ځای تمویلوونکو ته اړوي. د SIGAR درې میاشتني راپورونه دا انحراف څرګندوي: وزارتونه پراخ شول، رسمي شاخصونه ښه شول او د پلان جوړونې اسناد زیات شول، خو په عملي ډول د دولت واک او د خلکو باور کمېده.

درییم تضاد د اساسي قانون په جوړښت کې و. د ۲۰۰۴ اساسي قانون په سیمه کې یو له ډېرو مرکزي ولسمشرۍ نظامونو څخه جوړ کړ، خو داسې بنسټیز کنټرولونه لکه قوي پارلماني نظارت، خپلواکه محکمې او مسلکي ملکي خدمت یې نه لرل. دا کار ملي سیاست د ولسمشرۍ د سختې سیالۍ ډګر ته بدل کړ، چې په ۲۰۱۴ کې یې انتخاباتي بحران رامنځته کړ او د امریکا په منځګړیتوب د واک شریکولو ته اړتیا پېښه شوه، چې جمهوریت یې سیاسي لحاظ کمزوری کړ.

څلورم تضاد د مذهبي مشروعیت سره تړاو درلود. جمهوریت افغانستان د اسلامي جمهوریت په توګه اعلان کړ، خو دا ژبه یې له داسې عملي ادارې سره ونه تړله چې مشروعیت پرې پیاوړی شي. دا حالت مبهم و له یوې خوا د ټولنیزو ارزښتونو سره سم اسلامي اصطلاحات موجود وو، خو له بلې خوا داسې بنسټیز جوړښت نه و چې د مشروعیت سیاسي بنیه ورکړي. بدیل لوبغاړي کولای شول نه یوازې د دولت ورټیا بلکې د هغه اصالت هم تر پوښتنې لاندې راولي.

پنځم تضاد موازي حکومتداري وه. نړیوالو پروګرامونو د کلي په کچه اداري او د مرستو له لارې جوړ شوي همغږي میکانیزمونه جوړ کړل چې د رسمي دولت تر څنګ یې کار کاوه. خلکو د ادارو پر ځای د پروګرامونو له لارې کار کول زده کړل. دولت له اداري پلوه موجود ښکارېده خو له سیاسي پلوه ډېر لږ پرېکړه کوونکی و. ستونزه دا نه وه چې بن یو مرکزي دولت جوړ کړ، ستونزه دا وه چې هغه یې مرکزي تمه رامنځته کړه خو مرکزي بنسټونه یې نه لرل

مشروط مرکزي کېدل: يو تحليلي چوکاټ:

د افغانستان قضيه په ښه ډول د «مشروط تمرکز» د چوکاټ له لارې درک کېدای شي. دا چوکاټ يوه دقيقه پوښتنه مطرح کوي: کوم شرايط بايد برابر شي څو مرکزي اقتدار معنادار، د منلو وړ او پايدار شي؟

دا چوکاټ پر موجودو څېړنو تکيه لري، خو په عين حال کې له هر يوه څخه په مهم ډول بېلېږي. د پاريس (۲۰۰۴) له نظره د ترتيب منطق اخلي يعنې نهادي نظم بايد له سياسي آزادۍ مخکې رامنځته شي. خو دا يو بنسټيزه ستونزه په کوته کوي: هغه ټولنيز، قهري او مالي شرايط چې پرته له هغو اصلاً نهادي ترتيب نه شي پيل کېدای. د ميګډال (۱۹۸۸، ۲۰۰۱) د «په ټولنه کې دولت» چوکاټ مني، خو هغه له تشريح د دولت د ضعف څخه يوې تجويزي لارې ته اړوي، چې وښيي يو کمزوری دولت څنګه بېرته ميدان ته راګرځېدای شي او په سيالۍ کې بريالی کېدای شي. له تيلي (۱۹۹۲) څخه دا نظر اخلي چې زور، سرمايه او جګړه جوړونه د دولتونو د جوړېدو تاريخي مواد وو، خو ټينګار کوي چې په يوويشتمه پېړۍ کې بايد بديلې لارې په پام کې ونيول شي څو د لومړني عصري دورې تاوتريخوالی تکرار نه شي. درې اساسي شرطونه شته او يو څلورم عامل وخت چې پر ټولو پراخ اغېز لري.

لومړی، د امنيت ټينګښت. د زور پر وسايلو انحصار يوازې امنيتي مسئله نه ده، بلکې هغه بنسټ دی چې د قانون تطبيق، ماليه ټولونه او د حکومتدارۍ انسجام ممکن کوي. د تاجکستان تجربه په دې برخه کې د پام وړ ده: د ۱۹۹۷ د سولې تړون د وسله والو ډلو په واک کې شريکولو سره د هغوی انګېزې بدلې کړې او هغوی يې له سيالانو څخه د دولت د بقا په داخلي ذيدخلو لوبغاړو بدل کړل.

دوهم، مالي حاکميت. هغه دولت چې ماليه ټولوي، مجبور وي له خپلو خلکو سره معامله وکړي، خپلې غوښتنې توجيه کړي او په بدل کې خدمات وړاندې کړي. برعکس، هغه دولت چې له بهر څخه تمويلېږي، له دې فشارونو ځان ژغوري، خو په بدل کې يې ټولنيزې ريښې کمزورې پاتې کېږي. د مازوکاتو (۲۰۱۸) د «متشبث دولت» مفهوم هم همدا ټکی بيانوي: هغه دولت چې ماليه نه شي ټولولای يا خپله بوديجه نه شي کنټرولولای، نشي کولای د فعال پانګوال رول ولوبوي. د آسيا بنسټ معلومات هم ښيي چې د افغانانو اساسي غوښتنې امنيت، عدالت او د فساد کمښت هماغه خدمات دي چې پرته له مالي ظرفيت څخه نه شي برابرېدای. نو مالي مسئله په عين حال کې د مشروعيت مسئله هم ده.

درېيم، د مشروعيت ادغام. مرکزي اقتدار بايد له هغو ټولنيزو جوړښتونو سره نهادي اړيکه ولري چې خلک د هغوی له لارې قدرت مشروع ګڼي. په افغانستان کې دا ديني نهادونه، عرفي منځګړيتوبونه او محلي څېرې شاملې دي. د اشرف غني (۱۹۷۸) څېړنې د عبدالرحمن د دورې په اړه ښيي چې دا ډول ادغام هم ممکن دی او هم اړين: د افغانستان په تاريخ کې هر کله چې دولت ځان له موجودو ټولنيزو او اخلاقي جوړښتونو سره همغږی کړی، اقتدار يې پياوړی شوی دی.

او په پای کې، وخت. دولت جوړونه لنډمهاله پروژه نه ده. د بوهکه، کوهلر او زورشر (۲۰۱۷) اوږدمهاله څېړنه ښيي چې د حکومتدارۍ په کيفيت کې د اندازه وړ ښه والی لږ تر لږه پنځه تر اوو کلونو دوامداره پانګونې ته اړتيا لري څو د ځان پياوړتيا مرحلې ته ورسېږي هغه موده چې عموماً د نړيوالو لوبغاړو له پاملرنې لنډه وي. په حقيقت کې، زور، مالي سرچينې، مشروعيت او وخت د نهادي ډيزاين فرعي عناصر نه دي، بلکې هغه بنسټيز شرطونه دي چې پرته له هغو ډيزاين اصلاً معنا نه پيدا کوي.

د پالیسۍ رښتیني لید: محدودیتونه او د انتخابونو تضادونه:

یو جدي پالیسۍ چوکاټ باید له واقعي محدودیتونو سره مخامخ شي. د زور انحصار ضروري دی، خو هېڅکله بې لګښته نه وي: د وسلو بې وسلې کول (خلع سلاح) د پخوانیو ځواکمنو ډلو ګټې ګواښي، د وسلوالو ادغام بیا د هغوی واک ته لا مشروعیت ورکوي، او بهرنی نظامي ملاتړ که څه هم په لنډ مهال کې ثبات راولي، خو د اوږدې مودې لپاره د وابستګۍ کچه لوړه کوي. واقعي هدف باید تدریجي ټینګښت وي د ستراتیژیکو لارو، اداري مرکزونو او د مالي نظام مهمو نقطو ته لومړیتوب ورکول او د اساسي قانون د واک شریکولو تضمینونه د DDR (بې وسلې کول، بې حکومته کول او بیا ادغام) د اصلي وسیلې په توګه کارول.

د مشروعیت یوځای کول د حقونو پر بنسټ چوکاټونو سره ریښتینې کړکېچونه رامنځته کوي، په ځانګړې ډول د ښځو حقونو او د عدلي پروسو په برخه کې. دنده دا ده چې داسې اداري ډیزاین جوړ شي چې محلي او دیني مشروعیت پکې شامل وي، خو په عین وخت کې روښانه حقوقي حدود او د نه ماتېدونکو حقونو حد هم وساتي. د جنوبي افریقا اساسي قانوني ماډل چې دودیزې اداري پکې په رسمي ډول منل شوې دي، خو د اساسي قانون تر حاکمیت لاندې محدودې شوې دي تر ټولو د انتقال وړ بېلګه ګڼل کېږي.

له بهرنیو مرستو شدیده تکیه اداري زیانمنونکې ده، خو ناڅاپي پرېکول یې هم فاجعه رامنځته کولای شي. هدف باید انتقال وي: موزمبیق له ۲۰۰۰ تر ۲۰۱۵ پورې خپل داخلي عواید له ۱۳ سلنې څخه ۲۱ سلنې ته لوړ کړل؛ روانډا له ۲۰۰۰ تر ۲۰۱۲ پورې له ۱۱ سلنې څخه ۱۸ سلنې ته پورته شول. د افغانستان داخلي عواید چې هېڅکله له ۱۱.۶ سلنې نه پورته نه شول، په معقول ډول کېدای شي د منظم مالي خپلواکۍ پروګرام له لارې په ۱۵ کلونو کې ۱۶–۱۸ سلنې ته ورسېږي.

شمولیت باید په ستراتیژیک ډول محدود وي بې حده شمولیت چې له اداري انسجام پرته وي، ثبات نه بلکې فلج رامنځته کوي. او د وخت افق باید بدل شي: د Boehne او نورو اوږدمهاله شواهد او د اندونیزیا او تاجکستان پرتله ښیي چې د معنا لرونکي دولت ټینګښت لپاره ۱۵ تر ۳۰ کلونو پورې وخت ته اړتیا وي.

پایله:

د افغانستان جمهوري پروژه یوازې ځکه ونه نسکوره چې فساد پکې موجود و، یا بهرنیو مرستو ته وابسته وه، یا مشرتابه یې کمزورۍ و که څه هم دا ټول عوامل مهم وو. دا پروژه ځکه ناکامه شوه چې د ۲۰۰۱ وروسته جوړ شوی سیاسي نظام هڅه وکړه مرکزي دولت جوړ کړي، خو مخکې له دې یې هغه شرایط برابر نه کړل چې مرکزي دولت پرې واقعي او پایدار کېږي.

د غیرمرکزي کولو نظریه یو واقعي مشکل پېژني: محلي واک تر هغه ډېر مهم و څومره چې د جمهوریت جوړوونکو فکر کاوه، او دولت په دوامداره ډول پاتې راغی چې ځان په ټولنیز ډول منل شوو جوړښتونو کې ځای پر ځای کړي. خو دا نظریه کله ناکله یوه تېروتنه کوي: دا د محلي حکومتدارۍ بقا د دولت د کمزورۍ په شرایطو کې د یوه دوامدار بدیل په توګه ګڼي، حال دا چې د آسیا فندیشن (Asia Foundation) د سروې معلومات دا نظر ردوي.

له بلې خوا، د مرکزي کولو نظریه هم یو بل واقعي مشکل پېژني: زور، مالي سرچینې او واک هېڅکله په کافي ډول نه وو ټینګ شوي. خو دا نظریه کله ناکله محدودیت لري، ځکه مرکزي کول د ارادې یا ساده ډیزاین مسئله ګڼي، حال دا چې دا یو سیاسي او تاریخي بهیر دی چې ځانګړو شرایطو ته اړتیا لري.

د "مشروط مرکزي کېدو" چوکاټ د دوارو نظریو قوي برخې سره یو ځای کوي. دا د مقایسوي شواهدو پر بنسټ ولاړ دی: تاجکستان او اندونیزیا دواړه ښیي چې مرکزي ټینګښت مخکې له موثر غیرمرکزي کېدو څخه راځي، نه برعکس. دا د عملي شواهدو پر بنسټ هم ولاړ دی: د نړیوال بانک مالي معلومات، د V-Dem د حکومتدارۍ شاخصونه، او د افغانستان د سروې معلومات ټول دا ښیي چې د جمهوریت بنسټیز شرایط نیمګړې پاتې شوي وو. او دا د علمي دود پر بنسټ هم ولاړ دی: د Weber د زور انحصار، د Migdal د دولت او ټولنې اړیکه، د Tilly د دولت جوړونې نظریه، د Paris د ترتیب منطق، او د Mazzucato د مالي خپلواکۍ نظریه ټول له بېلابېلو زاویو ورته تشخیص ته رسېږي. د ۲۰۰۱–۲۰۲۱ ترمنځ اساسي درس دا نه دی چې افغانستان نه اداره کېدونکی دی، او نه دا چې مرکزي کول غلط هدف و. بلکې دا دی چې جمهوریت هڅه وکړه مرکزي دولت جوړ کړي، خو په عین حال کې یې هغه بنسټیز شرایط نه وو برابر کړي چې مرکزي دولت پرې واقعاً جوړېږي.

اصلي مسئله دا نه ده چې مرکز ته پانګونه وشي که محلي ته. اصلي مسئله دا ده چې داسې مرکز جوړ شي چې وکولای شي له محلي سره، د محلي په وسیله، او بالاخره تر محلي پورته حکومت وکړي نه دا چې یوازې ځان پرې تحمیل کړي.

دا له رومانتیک غیرمرکزي کولو څخه سخت فکر غواړي او له کاغذي مرکزي کولو څخه رښتینی فکر. او همدا د دوامدار افغان دولت جوړونې یوازینی جدي بنسټ دی چې اندازه کېدونکي هدفونه، شاوخوا پنځه ویشت کلنه موده، او هغه سیاسي زغم غواړي چې د ۲۰۰۱ وروسته پروسه یې تل له نشتوالي سره مخ وه.

سپارښتنې:

د لومړيتوب ساحه	سپارښتل شوی اقدام
د امنيت ټينګښت	د امنيت ټينګښت بايد د اداري پراختيا څخه مخکي ونيول شي. تمرکز بايد د قوماندې جوړښتونو، سرحدي نقطو، ترانسپورتي دهليزونو او ولايتونو پر مرکزونو وي. د اساسي قانون د واک شريکولو تضمينونه چې وسلوالو ډلو ته په مرکزي دولت کې بنسټيزه ونډه ورکوي بايد د DDR (بې وسلې کول، بې نظامه کول او بيا ادغام) اصلي وسيله وګرځي.
مالي انتقال	مالي انتقال بايد د دولت جوړوني مرکزي هدف وي، نه تخنيکي موضوع. د مرستو ورکړه بايد په واضح ډول د داخلي عوايدو د لوړولو له اندازه کېدونکو پرمختګونو سره وتړل شي، د روانډا او موزمبيق له تجربو څخه په الهام.
د مشروعيت جوړښتونه	د مشروعيت جوړښتونه بايد يوازې په وينا نه، بلکې په رسمي ډول ادغام شي. د "علماء وو ملي شورا" دې د دولت رسمي اداره شي، او د ولايتونو دوديزې شوراګانې دې د ټاکل شوو صلاحيتونو او د استيناف د ميکانيزمونو سره قانوني وپېژندل شي.
د ټولنې پروګرامونه	موازي حکومتداري دې پای ته ورسېږي. هره د تمويل شوې سيمه‌ييزه پروژه بايد مخکې له تصويب څخه دا وښيي چې څنګه د دولت او ولس اړيکه پياوړې کوي، نه دا چې له هغه څخه تېر شي.
سياسي شموليت	د قومي استازيتوب ميکانيزمونه لکه د کابينې قواعد، د ملکي خدمت سهميه او انتخاباتي ترتيبات دې موقتي او د پای نېټې لرونکي وي، نه د تل لپاره اساسي قانوني جوړښت.
د ښکېلتيا افق	د نړيوالې ښکېلتيا موده دې لږ تر لږه ۲۰ تر ۲۵ کلونو ته بدله شي. تمويل دې د څو پارلمانونو تر منځ تړونونو په بڼه تنظيم شي، نه دا چې هر کال له سره پرې خبرې وشي.
تحليلي حساب ورکونه	د "دولت د ظرفيت شاخص" دې رامنځته شي چې د دولت واک، داخلي عوايد، د وسلوالو ډلو شمېر او د خلکو د سروې معلومات په بنسټيزه توګه اندازه کړي نه يوازې د ښوونځيو شمېر يا د شوراګانو جوړول.

ماخذونه:

1 د افغانستان د بیا رغونې لپاره ځانګړې څارونکې اداره (SIGAR)، د متحده ایالاتو کانګرس ته درې میاشتنۍ راپور، جولای ۲۰۲۱. SIGAR اټکل کړی چې له ۲۰۰۲ تر ۲۰۲۱ پورې د بیا رغونې له ۱۴۵ میلیارده ډالرو څخه شاوخوا ۱۹ میلیارده ډالر ضایع، درغلي او ناوړه استفاده شوې ده. موجود: https://www.sigar.mil/quarterlyreports (لاسرسی: اپرېل ۲۰۲۶).

2 جینیفر بریک مرتازاشویلي، "د افغانستان سقوط"، د ډیموکراسۍ ژورنال ۳۳، ګڼه ۱ (جنوري ۲۰۲۲): ۴۰–۵۴.

3 د آسیا بنسټ، د افغان خلکو سروې: افغانستان په ۲۰۱۹ کې (سان فرانسسکو: د آسیا بنسټ، ۲۰۱۹). سروې په ټولو ۳۴ ولایتونو کې ترسره شوې، n = ۱۷,۲۱۸ ګډونوال. موجود: https://asiafoundation.org/where-we-work/afghanistan/survey/ (لاسرسی: اپرېل ۲۰۲۶).

4 چارلس ټیلي، زور، سرمایه او د اروپایي دولتونه، AD 990-1992 (اکسفورډ: بلیک ویل، ۱۹۹۲). مایکل مان، د ټولنیز ځواک سرچینې، لومړی ټوک (کمبریج: کمبریج پوهنتون مطبعه، ۱۹۸۶).

5 رولاند پاریس، د جګړې پای: د کورنیو شخړو وروسته د سولې جوړونه (کمبریج: کمبریج پوهنتون مطبعه، ۲۰۰۴)، ۱۸۹.

6 جان هذرشاو، د جګړې وروسته تاجکستان: د سولې جوړونې سیاست او د مشروع نظم رامنځته کېدل (روتلېج، ۲۰۰۹). د V-Dem د دولت واک شاخصونه د Michael Coppedge او نورو له Dataset v14 (۲۰۲۴) څخه اخیستل شوي. موجود: https://doi.org/10.23696/vdemds24

7 انور شاه او جف هیوتر (سمونوال)، په مخ پر ودې هېوادونو کې غیرمتمرکز کول او محلي حکومتداري (MIT Press، ۲۰۰۶)، فصل ۳.

8 د V-Dem لیبرال ډیموکراسۍ شاخص، د سویلي افریقا ۲۰۰۴. Coppedge او نور (۲۰۲۴)، پورته یاد شوی. هینز کلګ، د ډیموکراسۍ جوړول: قانون، نړیوالتوب او د سویلي افریقا سیاسي بیا رغونه (کمبریج، ۲۰۰۰).

9 نړیوال بانک، افغانستان: د داخلي عوایدو فیصدي د GDP په تناسب، ۲۰۰۲-۲۰۲۱، نړیوال پرمختیایي شاخصونه (۲۰۲۱). موجود: https://data.worldbank.org (لاسرسی: اپرېل ۲۰۲۶).

10 توماس بارفیلډ، افغانستان: کلتوري او سیاسي تاریخ (پرنسټون: پرنسټون پوهنتون مطبعه، ۲۰۱۰)، ۱–۲۴.

11 اشرف غني، "اسلام او د قبیلوي ټولنې دولت جوړونه: افغانستان، ۱۸۸۰-۱۹۰۱"، Modern Asian Studies 12, no. 2 (1978): 269–284.

12 انتونیو ګیستوځي، د خټو امپراتورۍ: په افغانستان کې جګړې او جنګسالاران (Hurst، ۲۰۰۹). دیپالي موکهوپادهایا، جنګسالاران، قوي والیان او دولت په افغانستان کې (کمبریج، ۲۰۱۴).

13 نړیوال بانک (۲۰۲۱)، پورته یاد شوی. د ۷۰–۹۰٪ د بهرنیو مرستو تکیه د بېلابېلو کلونو منځنۍ حد دی؛ تر ټولو لوړ حد شاوخوا ۹۰٪ په ۲۰۰۹–۲۰۱۱ کې و.

14 SIGAR، د افغانستان د ملي دفاعي او امنیتي ځواکونو بیا رغونه: د امریکا د تجربې درسونه (۲۰۱۸). موجود: https://www.sigar.mil/interactive-reports/reconstruction-of-andsf/ (لاسرسی: اپرېل ۲۰۲۶).

15 د افغانستان د اسلامي جمهوریت اساسي قانون (۲۰۰۴) ولسمشر ته دا صلاحیت ورکوي چې د ولایتونو والیان، ولسوالان، د سترې محکمې غړي او لوړپوړي نظامي مشران وټاکي، پرته له جدي پارلماني تائید څخه. شاه محمود پاسرلای، د ۲۰۰۴ اساسي قانون جوړول: تاریخ او تحلیل (د واشنګټن پوهنتون دوکتورا، ۲۰۱۶).

16 عمر حسن، ولې اروپايي اتحادیه په افغانستان کې ناکامه شوه: د ترانس-اتلانتیک اړیکې او د طالبانو بیا راتګ (بریسټول پوهنتون مطبعه، ۲۰۲۴).

17 جویل ایس. میګدال، قوي ټولنې او کمزوري دولتونه: د دریمې نړۍ د دولت-ټولنې اړیکې (پرنسټون، ۱۹۸۸)، ۳۳.

18 ماریانا مازوکاتو، تشبثي دولت: د عامه او خصوصي سکتور افسانې له منځه وړل (لندن: پینګوین، ۲۰۱۸).

19 یان بوهنه، یان کوهلر او کریسټوف زرشر، "د دولت جوړونه لکه څنګه چې پېښېږي: له افغانستان څخه د تکراري څېړنې پایلې، ۲۰۰۷-۲۰۱۵"، Conflict, Security & Development 17, no. 2 (2017): 91–115.

20 د نړیوال مالي صندوق (IMF) د مادې IV مشورې، موزمبیق (۲۰۱۵) او روانډا (۲۰۱۲). د نړیوال بانک د داخلي عوایدو معلومات، پورته یاد شوی.

ماخذونه

Asia Foundation. د افغان خلکو سروې: افغانستان په ۲۰۱۹ کې. سان فرانسسکو: د آسیا بنسټ، ۲۰۱۹. موجود: https://asiafoundation.org/where-we-work/afghanistan/survey/ (لاسرسی: اپرېل ۲۰۲۶).

Barfield, Thomas. افغانستان: کلتوري او سیاسي تاریخ. پرنسټون: پرنسټون پوهنتون مطبعه، ۲۰۱۰.

Boehkne, Jan، Jan Koehler، او Christoph Zürcher. "د دولت جوړونه لکه څنګه چې پېښېږي: په افغانستان کې د تکراري څېړنې پایلې، ۲۰۰۷-۲۰۱۵." Conflict, Security & Development 17, no. 2 (2017): 91-115.

Coppedge, Michael او نور. V-Dem Dataset v14. د ډیموکراسۍ ډولونو پروژه (V-Dem)، ۲۰۲۴. موجود: https://doi.org/10.23696/vdemds24

Ghani, Ashraf. "اسلام او د قبیلوي ټولنې دولت جوړونه: افغانستان، ۱۸۸۰-۱۹۰۱." Modern Asian Studies 12, no. 2 (1978): 269-284.

Ghani, Ashraf او Clare Lockhart. Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World. نیویارک: Oxford University Press, 2008.

Giustozzi, Antonio. Empires of Mud: Wars and Warlords in Afghanistan. لندن: Hurst & Company, 2009.

Hassan, Omar. Why the European Union Failed in Afghanistan: Transatlantic Relations and the Return of the Taliban. بریسټول: Bristol University Press, 2024.

Heathershaw, John. د جګړې وروسته تاجکستان: د سولې جوړونې سیاست او د مشروع نظم رامنځته کېدل. ابرېنګډن: Routledge, 2009.

Klug, Heinz. د ډیموکراسۍ جوړول: قانون، نړیوالتوب او د سویلي افریقا سیاسي بیا رغونه. کمبریج: Cambridge University Press, 2000.

Mann, Michael. د ټولنیز ځواک سرچینې، لومړی ټوک: د ځواک تاریخ له پیل څخه تر ۱۷۶۰ میلادي کال پورې. کمبریج: Cambridge University Press, 1986.

Mazzucato, Mariana. تشبثي دولت: د عامه او خصوصي سکتور افسانې ردول. لندن: Penguin, 2018.

Migdal, Joel S. قوي ټولنې او کمزوري دولتونه: د دریمې نړۍ د دولت-ټولنې اړیکې. پرنسټون: Princeton University Press, 1988.

Migdal, Joel S. دولت په ټولنه کې: څنګه دولت او ټولنه یو بل بدلوي او جوړوي. نیویارک: Cambridge University Press, 2001.

Mukhopadhyay, Dipali. جنګسالاران، قوي والیان او دولت په افغانستان کې. کمبریج: Cambridge University Press, 2014.

Murtazashvili, Jennifer Brick. غیررسمي نظم او دولت په افغانستان کې. کمبریج: Cambridge University Press, 2016.

Murtazashvili, Jennifer Brick. "د افغانستان سقوط." Journal of Democracy 33, no. 1 (2022): 40-54.

Paris, Roland. د جګړې پای: د کورنیو شخړو وروسته د سولې جوړونه. کمبریج: Cambridge University Press, 2004.

Pasarlay, Shahmahmood. د ۲۰۰۴ اساسي قانون جوړول: تاریخ او تحلیل. د واشنګټن پوهنتون د دوکتورا تیزس، ۲۰۱۶. موجود: https://digital.lib.washington.edu/researchworks/handle/1773/36735 (لاسرسی: اپرېل ۲۰۲۶).

Rubin, Barnett R. د افغانستان ټوټه کېدل: د نړیوال نظام په چوکاټ کې د دولت جوړونه او سقوط. ۲مه نسخه. نیویارک: Yale University Press, 2002.

Shah, Anwar او Jeff Huther (سمونوال). په مخ پر ودې هېوادونو کې غیرمتمرکز کول او محلي حکومتداري. کمبریج، MA: MIT Press, 2006.

SIGAR. د متحده ایالاتو کانګرس ته درې میاشتنۍ راپور، جولای ۲۰۲۱. Arlington, VA: د افغانستان د بیا رغونې ځانګړی څارونکی، ۲۰۲۱. موجود: https://www.sigar.mil/quarterlyreports (لاسرسی: اپرېل ۲۰۲۶).

SIGAR. د افغانستان د ملي دفاعي او امنیتي ځواکونو بیا رغونه: د امریکا د تجربې درسونه. Arlington, VA: SIGAR, 2018. موجود: https://www.sigar.mil/interactive-reports/reconstruction-of-andsf/ (لاسرسی: اپرېل ۲۰۲۶).

Skocpol, Theda. دولتونه او ټولنیز انقلابونه. کمبریج: Cambridge University Press, 1979.

Suhrke, Astri. کله چې زیاتوالی کمزوری کوي: په افغانستان کې نړیواله پروژه. لندن: Hurst & Company, 2011.

Tilly, Charles. زور، سرمایه او د اروپایي دولتونه، AD 990-1992. اکسفورډ: Blackwell, 1992.

Weber, Max. "سیاست د مسلک په توګه." په From Max Weber: Essays in Sociology کې، سمونوال H.H. Gerth او C.W. Mills، 77-128. نیویارک: Oxford University Press, 1946.

World Bank. افغانستان: د داخلي عوایدو سلنه د GDP په تناسب، ۲۰۰۲-۲۰۲۱. World Development Indicators, 2021. موجود: https://data.worldbank.org (لاسرسی: اپرېل ۲۰۲۶).

د افغانستان دولت د هغو وجوهاتو له کبله نه شکست وخوړ چې مرکزيت غلط هدف و. نو بلکې د هغو شرايطو د نه جوړولو له کبله شکست وخوړ چې مرکزيت ممکن کوي. دا رپوټ د هغو دليلونو څخه معلومات ورکوي او د هر جدي بيا جوړولو هوڅ کې څه بايد توپير ولري.

Contact

Email: contact@kabulinstitute.org
Website: www.kabulinstitute.org
Socials: @KabulInstitute